

Математичка гимназија
Београд, Краљице Наталије 37

Матурски рад из социологије
ПОЛИТИЧКИ СИСТЕМИ
У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ

Ученик
Бојан Јовичић, IVe

Ментор
Јована Кузманов, професор

Београд, јун 2025.

САДРЖАЈ

1 УВОД	3
2 Кораком до политичких система	4
2.1 Класична политичка филозофија преиначена у модерну социјалну и политичку теорију	4
2.2 Политички систем	6
3 Основе и принципи савремених политичких система	7
3.1 ОСНОВЕ	7
3.1.1 Институционалност: ПОЛИТИ	7
3.1.2 Процедуралност: ПОЛИТИКС	8
3.1.3 Систем: ПОЛИСИ	9
3.2 ПРИНЦИПИ	10
3.2.1 Легитимитет	10
3.2.2 Облигације	11
3.2.3 Конституционалност	12
3.2.4 Грађанство	13
3.3 ПОЛИТИЧКО ПРЕДСТАВЉАЊЕ И ИЗБОРНИ СИСТЕМ	14
3.4 ПОЛИТИЧКА КУЛТУРА	15
4 Савремене теорије о политичком систему	16
4.1 Теорија Талкот Парсонса	17
4.2 Кибернетичка теорија система	17
4.3 Теорија Дејвид Истона	18
4.4 Теорија Габриел Алмонда	20
5 Класификације савремених политичких система	21
5.1 ПРЕМА КЛАСИФИКАЦИЈИ	22
5.1.1 Облици политичког режима	22
5.1.2 Облици владавине	24
5.1.3 Облици државне власти	25
5.2 ПРЕМА ТИПОЛОГИЈИ	27
5.2.1 Типологије научника	28
5.2.2 Ендру Хејвуд	28
6 ЗАКЉУЧАК	30
7 ЛИТЕРАТУРА	31

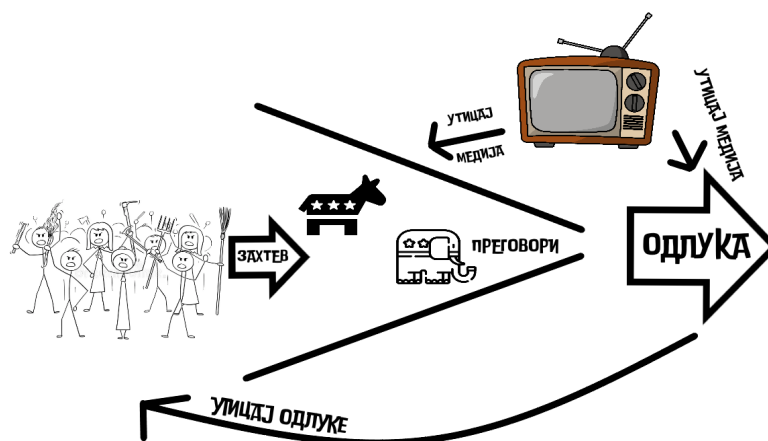
1 УВОД

Релативно нов термин политичког система представља дуг период декомпоновања кључних политичких концепата, чиме из политичке науке изниче нова дисциплина са циљем постављања средишњег појма политичке анализе.

Полазећи од Сократа, Платона, Аристотела и Цицерона, преко Макијавелија, Хобса, Лока, Симонова, Монтескјеа и Маркса до Истона, Алмонда, Бајмеа и Хејвуда разна мишљења су се обликовала, где се стекла потреба проучавања и упоређивања тих становишта у оквиру генерализованог система односа. Тако у савременом добу политички систем постаје централно питање политичке науке у чијем се истраживању користе политиколошке и компаративне методе.

У даљим истраживањима се развила одређена потреба за основним моделима и актерима који је одржавају, одакле настаје потреба за дефинисањем основа и принципа политичких система. Тако на основама (институционалност, процедуралност и систем) и принципима (легитимитет, облигације, конституционализам и грађанство) стичемо веће разумевање концепата који улазе у разне теорије о политичким системима и њене класификације. Теорије за циљ имају да покажу важност односа политичког система са околином, цикличност система и ауторегулишућу функцију коју он поседује. Класификације помажу да боље сагледамо политички систем из њених појединих карактеристика или обједињених типова.

Мотивацију за овај рад налазим у сопственој жељи за истраживањем друштвеног размишљања. Поставка да је основни циљ људи моћ се најчешће провлачи кроз политичку науку која је у вечној борби да је ограничи. Тај константни конфликт представља најважнији појам мог размишљања из којег желим да извучем идеје које би дале на бољитку заједнице. Због тога се одлучујем за социологију и писање овог рада. Још један разлог за одабир рада представља добра подлога коју ће он имати за даље школовање. Социологија је темељ изучавања права, где политички систем може помоћи у разумевању имплементације закона, правних процедура и уставних питања које су од централне важности за наредно образовање. Додатно, актуелна криза у савременом друштву ме је заинтересовала за тражење алтернатива постојећим проблемима, због чега сам захвалан на прилици да обрадим ову тему.

СЛИКА 1: Шема политичког система

2 Кораком до политичких система

Почећи од класичне политичке филозофије временом су се развили различити токови размишљања о политичкој науци. Како у савременој политичкој теорији постоје бројна сагледништа створила се потреба за њиховим сажимањем и везивање у систем. Тако се у доба рационализације и систематизације друштвене праксе и људског знања појављују политички системи који ће се бавити проучавањем и упоређивањем појединих политичких система у оквиру политичке науке.

Развитак до настанка синтагме политичог система представља сагледавање бројних теоријских приступа и дисциплина у склопу политичких наука. Кроз ово поглавље ћемо покушати да опишемо њен историјски развитак и дамо општу дефиницију за даљи рад.

2.1 Класична политичка филозофија преиначена у модерну социјалну и политичку теорију

Почетак изучавања облика друштвене стварности се преписује разним сагледавањима о политици и политичкој филозофији. Оно што је основно представља практична улога политичке филозофије која се бави актуелним фундаменталним питањима политике. За поједине античке филозофе суштинско у одређивању политике била је РЕЧ (софисти), ИСТИНА (Сократ и Платон) и ДЕЛАЊЕ И КОНСТРУКЦИЈА (Аристотел). На тим основама су се развила два посматрања политике као реторике и као науке.

Виђење да се политика огледа у реторичи даје моћ говорништву као најузвишенијој дисциплини стварања. Софисти су помоћу ње развили вештине судског, политичког и саветодавног беседништва, које су значајно утицале на формирање првих скупштина између грчких полиса. Иако у савременом друштву реторика остаје главна политичка техника, многи су имали негативан однос према њој. Сократ, а нешто касније и Томас Хобс, истиче да је реторика само полувештина која се на бази полужнања и полуистина искоришћава како би се задобила маса.

Насупрот томе, политика као наука се темељи на истини и знању и подразумева схватање суштине и сложености друштвених појава. Платон утемељује ову идеју и посматра политичку науку као краљевску науку. Користећи се практичним наукама он политику посматра из различитих значења: формално (закупљеност општим пословима представља задатак државника), политикос (граница између јавног и приватног) и циљано (брига, спознавање и допринос бољитку државе као одлике правог владара). Из ових слојева политике Платон изводи политеју по којој се претпоставља идеална држава у којој су послови расподељени између нагона (економски - сељаци), воље (војници) и ума (управљачи - по Платону филозофи). Тако он одваја политику од других вештина кроз сагледавање државе као целине, где је главни циљ остваривање идеје правде у којој сваки члан добија улогу која одговара његовим способностима и могућностима.

Даље разумевање политике ослањало се на обједињавању ова два аспекта политике. Како идеална држава служи само као мерило осталима, Платон дефинише други најбољи

поредак у којем се кроз закон остварује умерена и мешовита владавина у којој се помирују принцип поретка и слободе. На тим начелима настају прве основне форме државе, према којима се она дели на монархију (приврженост), аристократију (савест и мудрост) и демократију (слобода). Најважнију поделу за то доба представља Аристотелова класификација у којој разликујемо: тиранију (влада један ка сопственом интересу), монархија (влада један ка општем интересу), олигархија (влада неколицина ка сопственом интересу), аристократија (влада неколицина ка општем интересу), демократија (владавина свих ка сопственом интересу) и политеја (владавина свих ка општем интересу).

Тако долазимо до дефиниције политике као вештине проналажења и реализације оптималних решења у споровима првобитно супротстављених интереса појединаца или групе, у корист тих појединаца и група или у корист друштва у целини, а да би се обезбедило несметано функционисање различитих друштвених послова и избегли озбиљнији друштвени потреси и штете од њих.

	БРОЈ ВЛАДАРА		
КВАЛИТЕТ	ЈЕДАН	НЕКОЛИЦИНА	ВИШЕ
ОПШТЕ ДОБРО	МОНАРХИЈА	АРИСТОКРАТИЈА	ПОЛИТЕЈА
СОПСТВЕНИ ИНТЕРЕС	ТИРАНИЈА	ОЛИГАРХИЈА	ДЕМОКРАТИЈА

СЛИКА 2: Класификација облика владавине према Аристотелу

Аристотелова концепција политике као друштвеног односа који претпоставља одређену једнакост и толеранцију имала је велики утицај на покрете и теорије који су се сукобљавали са аутократијом и олигархијом. Тако се други најбољи поредак у савременом друштву огледа у принципу републиканизма, цивилног друштва и теорије државног разлога.

На основама константне моћи масе, принципима једнакости и постојању грађанске врлине Макијавели дефинише појам републике као начин политичког живота ка јавном добру. На то Монтескје додаје принцип умерености као циљ сваке владе ка постизању мира и сигурности, сагледавајући републику као уравнотежену и усмерену владавину. То подразумева међусобну контролу појединих елемената од којих он издваја законодавну, извршну и судску као главне. Додатно, Медисон као средишњи републикански принцип види репрезентацију, у коме се балансира моћ појединца и моћ политичке заједнице.

Заједница грађана (цивилно друштво) представља добровољно уједињене групације, зарад срећног живота. По том погледу разликујемо гледишта Хобса и Лока. Хобс сагледава цивилно друштво као резултат друштвеног уговора у којем држава има контролу коју одржава тако што појединцима обезбеђује сигурност и заштиту. По њему је цивилно друштво заправо државна заједница. Са друге стране Лок гледа цивилно друштво као супротстављање држави,

зарад остваривања индивидуалних права. Он тај став огледа у плурализму друштва, где ће смена власти утицати на остваривању појединачних циљева, али и немогућности узурпатора да укине природна права људи кроз покушај одржавања на власти.

Државни разлог представља идеју заштите, осигурања и самоодржавања државе. Њен кључни проблем представљају ванредна овлашћења (током стања рата, економске депресије, сецесије, побуна и субверзија) која морају бити рационално оправдана са јасно дефинисаним циљем. У савременом друштву оставља се отворено питање последица које ванредне мере могу имати.

Политичка наука се не може у потпуности схватити без теоријске антиципације и критике стварне историје. На становиште Симонова о замени владања људи са управљањем стварима Маркс тражи могућност укидања политике кроз разумевање њеног порекла, односа према друштву, мутације и границе постојања. Он види политику као средство раслојавања грађанског друштва на сталеже и тежи да се кроз општу еманципацију обликује реално друштво које ће у општем учешћу радити на законодавној власти. Структуру грађанског друштва види у политичкој економији у којој је радник и даље ограничен на живот ван политике и који уколико жели да постане део политичког друштва мора да се побуни против политике.

На основу ових елемената политичка наука ће за циљ имати постављање научне дисциплине која ће покушати да их обједини у поопштен систем односа.

2.2 Политички систем

Прва употреба термина политички систем се преписује Дејвиду Истону који је сагледава као аутономну дисциплину политичке науке која се одваја од традиционалних дисциплина државног и управног права, и уз политичку филозофију стапа у једну стриктну научну дисциплину. Због историјског контекста појам политички систем се данас користи као синоним за “политички режим” (Француска), “политички поредак” (Америка), “државна организација” (Немачка) и друге. Могуће је разликовати три различита значења овог термина: теоријско (основни и најопштији концепт политике и политичке науке), уже (конкретни примери система) и мешано (мешавина теоријског и ужег као што су либерална држава и муниципални поредак). Политички систем у основи истражује политичке и владавинске системе.

Како опсег политичког система иде од општих политичких и друштвених околности до специфичних околности у њеном истраживању, савремена политичка наука настоји да на културолошким, идеолошким, политиколошким и филозофским обележјима одреди суштину политичког система. Због тога су бројне дефиниције политичког система, од којих ћемо издвојити значајне за даљи рад.

Политички систем је скуп одговора на четири основна питања: прво - како су изабрани они који управљају; друго - каква је структура сваког од тих органа; треће - како се међу њима деле управљачке функције, тј. каква је подела власти у односу на оне којима се влада и у чему су те границе, какав је механизам ограничавања и контроле државне власти.

Политички систем у модерном смислу речи представља специфичан вид ауторитативне регулације начина репродукције друштвеног живота једне политичке заједнице посредством институционализованих процедура међусобне комуникације јавне власти у друштву.

Политички систем је један од подсистема глобалног друштва као релативно самосталне, организоване целине свих друштвених делатности и односа, група, организација и институција и културе. Као један од подсистема, подручја глобалног друштва, политички систем има границе и средину (околину), дакле, постоји унутардруштвена и међународна средина политичког система.

3 Основе и принципи савремених политичких система

Савремена политичка наука почива на основама и принципима са којима лакше разумемо актере који улазе у њену конструкцију. На овим начелима почивају разне теорије које покушавају да дају јаснију слику политичког система. Кроз поглавље ћемо покушати да објаснимо њихове одлике.

3.1 ОСНОВЕ

Основе политичких система представљају димензије које политика у савременом политичком систему обухвата. Како постављање опште теорије и велике систематизације политичког система није имало значајног успеха створила се идеја о сагледавању политичког система кроз основне моделе који покривају њене посебне аспекте. Ти доминантни аспекти (популациони, процесни и организациони) су кроз истраживања циљева добро уређеног друштва, истраживања политичких средстава, истраживања политичких актера и истраживања односа између друштва и политике обрађени у основама политичког система.

Разликујемо три основе савремених политичких система: основе о владавини (институционализам, полити), основе о процесу (плурализам: политикс) и основе о систему (системски модели политичког система: полиси). Иако између њих има доста преплитања њихово разликовање нам помаже да успоставимо прегледност у размишљању о политичким системима.

3.1.1 Институционалност: ПОЛИТИ

Владавина у најопштијем смислу означаје сваки институционализовани облик моћи. Полити изражава ту институционалну димензију политичког система: устав и уставни поредак друштва, политичке институције, политичке изборе, људска права, политичку културу и политичку традицију, државу, интернационални аспект политичких система и друге. Од посебног су значаја три принципа политика за рад политичког система. То су принцип међузависности појединачних сегмената система, принцип функционалности у односи на систем у целини (иако долази до криза, полити за опстанак политичког система обавља своје дужности) и принцип саморепродукције као основног регулативног начела система (институционализован систем због опстанка се саморегулише у зависности од захтева).

Три су кључне компоненте институционализма. Први је нормативни елемент, који је уграђен у устав. Устав, важећи правни поредак и традиција одређују институције које постоје у оквиру неког политичког система (влада, парламент, суд, избори, школе). Друга је емпиријска компонента, која дефинише реалне носиоце политичке моћи. Садржана у надзорима и понашањима која превазилазе оквире писаног устава она обухвата законе који регулишу хоризонталну организацију власти (однос парламента и владе), вертикалне организације власти (однос федерације према покрајинама), изборно законодавство, законодавство о људским правима и помоћу којих се обезбеђује легитимизирање поретка. Трећа представља идеолошки елемент институционализма. Она обухвата друштвене норме и обичаје који очувавају политичке манире, успостављају политичку културу друштва и обезбеђују легитимизирање и опстанак поретка.

Иако се обнавља интерес за истраживање средишњих политичких установа, у савременој теорији политичких система институционализам нема значајну улогу. Институционализам се изводи из односа са политичким системом, док се политичке установе сагледавају као производ других основа (процедуралност, систем). Отуда постоје многи који институционални приступ и основу о владавини не сматрају као посебан приступ у савременој теорији о политичким системима.

3.1.2 Процедуралност: ПОЛИТИКС

Своје корене процедуралност тражи у плуралистичкој интересној структури друштва. То подразумева проширен комплекс односа различитих групација са својим политичким интересима и мотивацијама. Ту је изражена главна идеја о подели поретка цивилног друштва и остатка политичког система како би се успоставила и обезбедила аутономија индивидуе. Као поседник разноврсних ставова појединац се може прикључити и учествовати у организацији различитих група.

Политикс изражава процедуралну димензију политичког система: политичке интересе, конфликте, компромисе, политички легитимитет, испољавања политичке моћи, деловање политичких актера. Политикс представља арену у којој се надмећу различити циљеви, интереси и филозофије. Код ње се спознају конкуренција интереса и концепција моћи као главне полуге процедуралности. Према томе, процедуралност се одређује као механизам ривалства различитих политичких актера око политичке моћи у оквиру одређених правила политичке игре.

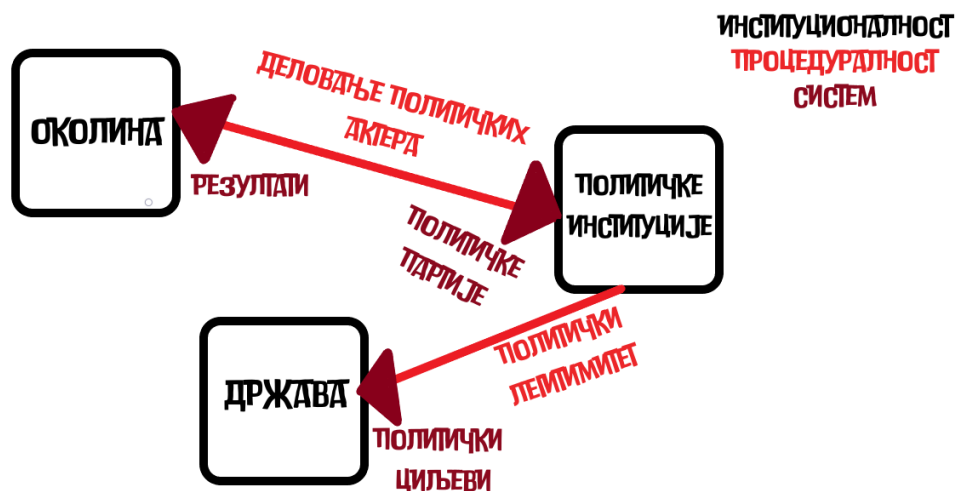
Како бисмо разумели природу политичког система у посебном друштву, разликујемо три сегмента политичког процеса: како се стиче политичка моћ од стране једног или више носилаца, како се политичка моћ обавља (дистрибуција функција између носилаца моћи) и како се контролише то обављање. У зависности од обнављања (редистрибуција) поделе моћи разумемо и квалитет једног политичког система. Због тога имамо процесе који се одвијају у либерално-демократским (учешће политичких странака, удружења и лоби група, где се остварује плуралитет субјеката у доношењу одлука) и оним који постоје у ауторитарним системима (политички императив једне групације која искључује компромис са другим политичким опцијама).

У савременој теорији политичких система процес се гледа из угла успостављања уравнотежених политичких процеса, где не постоји групација која своју вољу или услове може наметнути другима, и стабилности политичког система, која је резултат међусобног компромиса. Неоплурализам као инструмент одржавања овог баланса види политички консенсус који постоји у два различита нивоа. Први је поље политичке борбе, унутар којег политички актери промовишу своје интересе. Други представља поље основног консенсуса, као неупитни, постојани и стабилни слој политичке културе друштва око којег су главни политички актери усаглашени и које обезбеђује стабилитет једног политичког система.

3.1.3 Систем: ПОЛИСИ

Полиси обухвата садржинску димензију политичког система: политичке субјекте (партије, лоби групе, грађане), партијске програме, партијско деловање, покрете, политичке задатке, политичке циљеве, резултате и друге. Она представља одређен програм за акцију или саму акцију као начин поступања.

На средишњим проблемима стабилитета политичког система и нормалне репродукције политичке моћи, савремене теорије о систему разматрају увећање политичког капацитета и управљачке способности политичког система. То значи да на основу акција формирамо структуру која неће пореметити рад политичког система на дуге стазе, а која ће такође моћи ефикасно да се самоодржи. Због тога, многи сматрају ову основу као једини за формулисање теорија о политичком системима.

СЛИКА 3: Основе политичког система.

3.2 ПРИНЦИПИ

Разликујемо четири принципа савременог политичког система: легитимитет (моћ и ауторитет), облигације (моћ и поковање), конституционализам (моћ и право) и грађанство.

3.2.1 Легитимитет

Легитимитет у најопштијем смислу означаје усклађеност структуре и акција политичке власти са принципима који су општеприхваћени у оквиру једне политичке заједнице. Он представља сагласност између политичке формуле и гледишта народа о природи тога поретка. Тежња за легитимитетом универзално је својство политичких поредака, а потреба за легитимизовањем политичке власти у друштву постоји кроз њену читаву историју. У његовом најслабијем значењу легитимитет се изражава кроз легалност или усаглашеност са законима. Главне карактеристике легитимитета су: заснивање на моралним идејама правде, права и разума у којима политичка култура игра велику улогу, легитимни политички систем који не може почивати на сили и демократизација политичке владавине.

Поред стања политичког легитимитета разликујемо момените легитимизовања (преплитања између стања) политичког система: илеgitимитет (узурпација), квазилегитимитет и прелеgitимитет.

Илеgitимитет представља стање политичког система у којој се власт изражава у складу са принципима и правилима који су наметнути силом и нису прихваћени од стране подређених. Они на штету цивилног друштва и основних закона заједнице узурпирају политички систем и делују против њега. У ужем смислу тираније представљају илеgitимни моменат политичког система.

Квазилегитимно стање легитимизовања политичког система представља политички систем који се различито представља у односу на њену природу. Тако, на пример, диктатура задобија обличје демократије, јер не може да спречи постојање парламента, али чини сваки напор да сузбије њену моћ. Квазилегитимитети се служе константним конфликтом како се не би међу својим поданицима створило критичко размишљање.

Политички прелеgitимитет означава процес инаугурације новог типа легитимитета којим се ранији принцип легитимизовања замењује. Ово стање је најопасније у којој се неки политички систем може наћи, јер га прате велике социјалне и политичке промене које се за њихово одржавање морају поштовати. Због тога лако може доћи до стања где ауторитет пружа подршку новим принципима, иако код поданика постоји отворена или скривена опозиција према њему.

У савременој теорији политичког система легитимитета посебну пажњу привлаче: историјска теорија легитимитета, неолиберална теорија легитимитета и системска теорија легитимитета.

Три су основна типа историјског легитимитета: традиционални, харизматски и рационални. Традиционални легитимитет почива на веровању у светост одувек постојећег поретка и највише власти. Харизматски легитимитет као приоритет поставља однос са личношћу вође и његових карактеристика божанске снаге и духовне моћи. Рационални легитимитет представља поштовање установљених правила која се осликавају у легалности законског поретка и права особа.

Неолиберална теорија легитимитета има пуно сагледавања од којих је најважнија процедурална концепција. Она почива на идеји ослабљења свих елемената који би угрозили политички систем како би он могао да буде ефикаснији. То подразумева стварање механизма аутолегитимитета унутар политичког система. Додатно се дефинише минимална легитимност која представља скуп формализованих, универзалних и апстрактних процедура и институција, помоћу којих се артикулишу принципи цивилних и политичких права, грађанства (већинско начело), плурализма (политичке заједнице).

Основне тезе системске теорије легитимације концентришу се око следећих поставки: проблематике технологије политичке власти и управљачких способности политичког система у савременом друштву.

3.2.2 Облигације

Облигација у најопштијем смислу означаје акцију којом се неко заклетвом, обећањем или уговором обавезује да нешто учини, споразум којим се једна или више личности међусобно обавезују и само обећање да ће се нешто учинити. Појам облигације садржи у себи моралне (услови под којима је морално преузети обавезу) и правне (сами документи и обавезе утемељене законом) елементе. У основи она нам открива поданичке односе који постоје у политичком систему. Централна питања облигације су: према коме смо дужни на послушност (суверенитет), када смо у обавези на послушност (отпор, грађанска непослушност) и који су темељи облигације.

У савременој теорији политичког система облигација се сагледава из идеје неуговорне теорије која поред политичке облигације (грађани који заузимају положаје) говори о природним дужностима покоравања. Она представља средство којим се механизам правде обликује у принцип партиципације, ради рационализације облигације. То укључује и институције које почивају на принципу правичности (сви имају користи од постојећег институционалног поретка које је слободно и добровољно и које у себи садржи елементе процедуралности). Иако то не подразумева дефинисање идеалног грађанства неуговорна теорија уводи у разматрање категорију социјалне слободе. По њој, социјалне и економске неједнакости треба уредити тако да приступ позицијама буде отворен за све, под условом једнаке шансе и да они са најмањом предношћу не могу бити лако искоришћени. Када не постоји, грађани раде на успостављању оваквог аранжмана, што за циљ ове теорије има стабилизацију политичког система и представља јавно добро.

Како пристанак на неправичне институције не утемељује облигацију, неуговорна теорија говори и о грађанској непослушности. Она се дефинише као јавно, ненасилно и свесно политичко делање, које је противно закону и које по правилу треба да допринесе промени закона или владине политике. Грађанска непослушност ограничена је на принципима политичког система и за њу морају бити испуњени наредни услови: грађански протест мора

бити усмерен против конкретног нарушавања правичности, све легалне могућности вршења притиска како би се постигао успех морају бити претходно употребљене и не сме се доћи до мере нарушавања функционисања уставног поретка током грађанске непослушности. Сам циљ грађанске непослушност представља остварен систем флексибилности и смотрености кривичне контроле.

3.2.3 Конституционалност

Конституционализам представља основу за ограничену владавину у којој се не познаје моћ без права. Без обзира на различитост поредака права и правних култура владар увек има закон који га омогућава, али и лимитира. Њене идеје, као модел “кочница и равнотежа” и права човека огледају се кроз темеље устава. Саставни део конституционализма представља и борба за контролу која је регулисана процедуралном легитимношћу и која спречава појаву тиранске владавине и неправичних закона (право на отпор замењено грађанском непослушношћу).

У савременој теорији политичког система конституционализам се огледа из његове две главне тековине: владавина права и правна држава.

Правна држава (континентално-европско порекло) је сагледавање у којем појединац нема субјективно право, већ је оно рефлекс објективног права које му даје држава. То значи да се сувереност државе показује као сувереност над слободним људима кроз уставни уговор. Њени битни принципи укључују поштовање правде и правичности, поштовање људских слобода и права, подела и равнотежа власти, поштовање уставности и законитости, поопштивост права, правна сигурност, независно судство, правна ефикасност и социјална вредност правне државе. На тим принципима правна држава се може посматрати на три основна плана: нормативно (правно) становиште, формално (политичко) становиште и материјално (економско) становиште. Материјална идеја подразумева слободно тржиште, слободну радну снагу и предузетништво у којој правна држава дефинише правила игре и формира политички систем на конкуренцији и компетитивности. Формална идеја представља правно организовану политичку власт, у којој су основа за постојање модел “кочница и равнотежа”, доминација законодавне власти и политички плурализам. То не значи да је такав систем присутан и у политичкој структури (пример фашистичка диктатура која је засновала све на закону, познатијем као законско неправо). Нормативна идеја се истиче кроз владавину закона, у којој свако може полагати право на судску заштиту од извршавања државне власти.

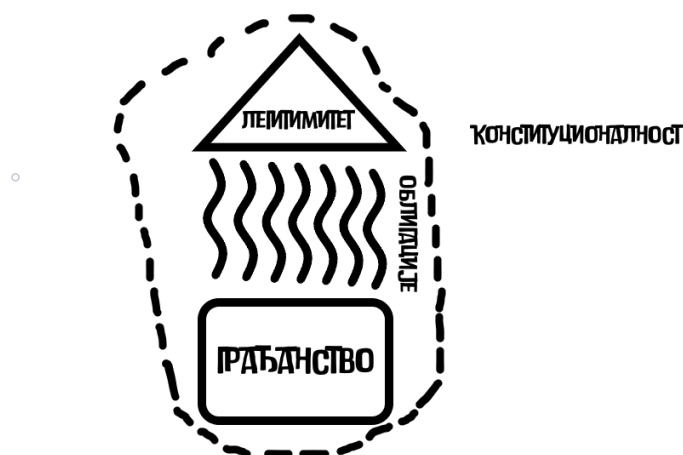
Владавина права (острвско-европско порекло) у општем смислу подразумева основну идеју конституционализма, ограничену владу у којој је једино легитимна она политичка власт која је ограничена сврхом свог постојања. Овакав поредак се обезбеђује кроз независност судова. За разлику од правне државе овде је фокус на личним правима и слободама које настају кроз постојање приватне својине и слободне конкуренције, а на чијим захтевима се формира суверенитет државе (народ се пита за одлуке органа власти). Три су темељна начела владавине права: општост закона (не може се директно указати на конкретна лица), правна сигурности (на основу постојећих елемената се пре судске одлуке може утврдити исход) и правна једнакост (правна правила важе подједнако за све, укључујући оне који владају).

3.2.4 Грађанство

Грађанин је по дефиницији човек са одређеним кругом права и дужности који му се признају у оквиру друштвено-политичке заједнице за коју је везан релативно трајним припадањем. Права грађанина се гарантују уставним и приватним (закони, правилници, уговори) правом и са њима он учествује у обликовању политичког система. Последица колективног облика тог понашања је стварање неутралних општих правила које дају аутономију појединцу, сигурност уговора и предузетништво.

Принцип грађанства за циљ има формирање друштвених и политичких организација које ће се супротставити идеји колективизма и истакнути социјалну и политичку аутономију појединца и слободу од уплитања политичке власти у грађанску сферу. Оно такође игра важну улогу у уједначавању, где се друштвене разлике правно, економски и социјално минимализују. Тако од природног права крећу различити таласи успостављања универзалних права који укључују политичка права (ослобађање од феудалног система), економска права (јачање радничке класе) и социјална права (слобода индивидуалног избора). Принцип грађанства се додатно базира на толеранцији њених учесника, код које се прати начело већине и поштују права мањине.

Важну улогу за принцип грађанства представља цивилно друштво. Оно представља комплексан скуп социјалних веза, институција и вредности које имају заједнички циљ. У ужем смислу по дефиницији цивилно друштво означава читаво поље грађанских иницијатива које допуњавају и контролишу функционисање политичког система представничке демократије, као и постојећих механизма укључивања кључних група у државу. Његова обележја су грађанске иницијативе (плурализам друштвених интереса), залагање за опште добро (транспарентност, солидарност, хуманост) и допуна и контрола политичког система (аутономност и самоиницијативност). Кроз цивилну стратегију, која се огледа у притиску из околине на политички систем или учешће у политичкој владавини, цивилна друштва успевају да изграде уређен политички систем који помаже у даљем развијању грађанства.

СЛИКА 4: Принципи политичког система

3.3 ПОЛИТИЧКО ПРЕДСТАВЉАЊЕ И ИЗБОРНИ СИСТЕМ

По дефиницији, политичка репрезентација представља сваку делатност или акцију којима се производе нека дејства од користи или обавезе за друго лице, а имају политички значај. То не значи да представљање врше само лица овлашћена од државе, већ и други службеници и органи који остварују међуодносе са другим лицима као репрезентанти своје средине (уметници, научници, јавни радници који бораве и обављају свој посао у другим земљама). Основна карактеристика репрезентације је пуномоћ делања на рачун одређене групе којој припада и чији идентитет она симболизује пред другим групама.

Стојећи између истицања и доминантност представништва над друштвом и фокуса на друштво и изборне основе разлукимо три концепције о политичкој репрезентацији: етатистичко-елитистичка, функционалистичка и партиципативно-демократска.

У етатистичко-елитистичкој концепцији истиче се да је друштво сувише расуто, због чега је потребно представништво које ће створити идентитет (принцип вођства) и дати снагу разгранатој маси. Ту доминира став да су избраници независни од друштва и да имају могућност да обликују подређене групације.

Функционалистичка теорија почиње од тога да је неопходно ограничавање и контрола вођства од стране избраног председништва. Код њих је репрезентација слика у малом, јер од друштва узима само формалне елементе које представља у форми симболичне (националност), дескриптивне (биолошке карактеристике), делатне (струка) и интересне (циљеви) репрезентације. Такође, политичка репрезентација заједно са демократијом се гледа као метод којим се омогућава фер надметање за власт.

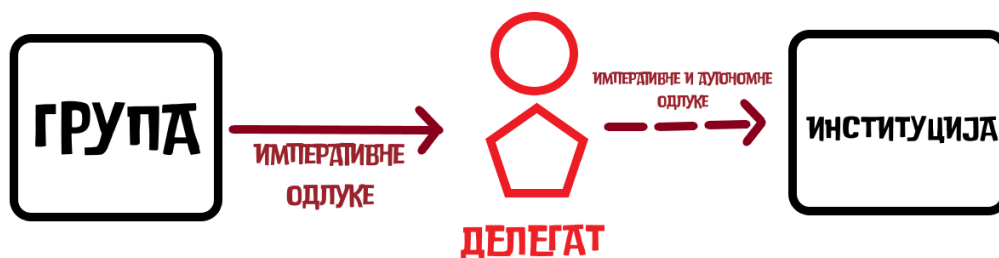
Партиципативно-демократска концепција говори о делегатском изаслаништву и самоорганизацији у основним заједницама рада и живота. Делегати су у контроли одлука друштва и у сталној су могућности да буду смењени. Иако то представља сталну везаност и међусобну активност друштвених односа у савременој теорији политичких система поставља се питање ограничености и продуктивности овог погледа.

У свим овим сагледавањима главне функције чине популарна контрола (народа над владом), вођство (бирање и одговорност) и одржавање политичког система (управљање уз подршку грађана, прибављање легитимности).

За постојање представништва потребан је мандат (однос представљених и представника) који се од стране представљених поверава представницима. Постоје три основна типа репрезентативног мандата, чији елементи могу бити комбиновани. То су: императивни (делегатски систем партиципативно-демократске концепције без аутономних одлука) мандат, усмерени (делегатски систем са одређеним аутономним одлукама, карактеристичан за локалну самоуправу) мандат и слободни (посредна веза бирача и изабраних, бирачки интереси преведени у независне одлуке представника) мандат.

У савременој теорији политичког система политичка репрезентација губи на значају у односу на интересне берзе. Напредак електронике ће омогућити да се захтеви политичких снага непосредно усклађују и објективно мере. Иако то претпоставља замену политичких институција одређени елемент као што су класични облици законодавства ће опстати зарад

одржавања демократског процеса, који ће се услед већег знања друштва ускладити у нови модел политичког система.

СЛИКА 5: Умерени мандат репрезентације

Изборни систем, по дефиници, има уже и шире значење. Према ужем изборни систем је начин на који грађани изражавају своје опредељење за поједине странке и кандидате и поступак којим се ти гласови претварају у места у парламенту. Према ширем значењу изборни систем обухвата све што се тиче изборног процеса, од изборног права до организације избора. Шири појам нам даје увид у све факторе који улазе у изборни систем (скуп принципа и процедура), док нам ужи појам помаже у разумевању последица изборног система и како он може бити уређен.

Изборни систем се практично остварује путем изборне јединице (територијално подручје које обухвата бирачко тело), изборних радњи (законом утврђене изборне активности које омоућавају функционисање изборног система) и прерачунавања гласова у мандате (прерачунавање, претварање гласова бирача у мандате). У методама расподеле мандата разликујемо већински (победник осваја све) и пропорционални (сразмерна подела мандата) систем.

3.4 ПОЛИТИЧКА КУЛТУРА

Политичку културу дефинишемо као оријентација грађана према политичком феномену, њихова перцепција политичке легитимности и традиције политичке праксе. То укључује, поред правила политичког владања и норми прописаног понашања, и типове политичких акција, као и процес у којима се појединци припремају за друштвено учешће, као што су политичка социјализација, формирање друштвеног карактера, симболизација и ритуали који изражавају прихваћене типове веровања, идеологије и менталитета. Основни садржај сваке политичке културе чине вредности, уверења, емоционални симболи и ставови, као и стилови политичког понашања и политичког живота.

Основна идеја политичке културује је стварање општег консенсуса у друштву око базичних вредности и својстава политике који требају да развију и одрже политички систем.

Политичка култура је израз сукова и потребе за уједначавање општијег и индивидуалног. Тако, иако се идеолошка опредељења разликују између група ипак постоје фундаменталности око којих се слажу, првенствено постојање политичког система, ради лакше артикулације идеја. Такође, идеја политичке културе се може схватити и као крајњи фактор најшире политичке подршке. Она представља отпор који друштво пружа током динамичних момената (ургентна и крзина стања, политичке изроде). Најчешћи инструмент ових идеја представљају колективна политичка меморија народа, ирационални облици политичке традиције и митови (прадавни обрасци политичке идентификације) који се труде да обезбеде друштвени опстанак.

Као мрежа политичких оријентација политичка култура садржи пар битних компонената: оријентација ка политичком систему (подршка или утуђење), оријентација ка другим људима (поверење или неповерење ка другима), оријентација ка колективној акцији (кооперација или анимозност) и оријентација ка решавањима проблема (прагматичке или рационалистичке).

СЛИКА 6: Типологија политичке културе

4 Савремене теорије о политичком систему

Услед проблема да се у политичкој теорији утврде основне оријентације, модели и узорци долази до савремених теорија политичких система које су бројне и неуједначене. Кључни концепти политике, слободе, врлине и облигације, као и концентрисање око питања заснивања, одржања и стабилитета претворених у принципе и основе послужила су многим теоретичарима да покушају да објасне политички систем. У овом поглављу ћемо покушати да разјаснимо главне одлике тих савремених теорија.

У савременој политичкој науци и политици постоји више теорија о политичким системима. Најпознатије и најзначајније су: Парсонова теорија о друштвеном систему и АГИЛ схема, кибернетичка теорија политичког система, Истонов модел политичког система и Алмондов структурално-функционални модел политичког система.

4.1 Теорија Талкот Парсонса

Користећи се Веберовом концепцијом о четири повезане социологије (привредна социологија, социологија владавина, социологија права, социологија религије и етносоциологије) и другим мотивима, Т. Парсонс развија теорију о друштвеном систему која се може разазнати и у другим савременим теоријама политичког система. Парсонов модел почива на неколико узајамно повезаних основа.

Прво, АГИЛ шема представља међусобну интеракцију четири подсистема: адаптација (прилагођавање на окружење: економски подсистем), утврђивање сврхе (политички систем као начин задовољавања циљева), интеграција (законска норма и друштвене контроле), одржавање латентног узорка (културне и мотивационе везе). Однос између подсистема је однос интересистемске размене у којој су једни зависни од других. То подразумева и вертикалан однос у којем одређени подсистем има већи значај на обликовање осталих подсистема, као и саму интеграцију друштва.

Друго, друштво представља систем у околини који самоуправљањем обезбеђује минималан степен одржања друштва у дужем периоду. Одржање је, по Парсонсу, резултат балансирања односа околине и фактора унутрашњег система (задовољавање циљева и интеграција). Ово полазиште се препознаје у теоријама Д. Истона и Г. Алмонда.

Треће, Парсонс препознаје један систем делања за конституисање друштва. Делање представља “програмирану акцију”, а не “понашања” од којих се Парсонс удаљава. То значи да је свака међусобна интеракција подсистема последица ранијих акција.

Овој теорији се приговара да превише узима у обзир проистеклост постојећег циља у односу на претходе, као и то да не узима у обзир околности околине да мења циљеве неког политичког система. Одређени елементи саме теоријске концепције, као што су АГИЛ схема и околина, се могу видети у савременим теоријским радовима.

4.2 Кибернетичка теорија система

Кибернетика се може дефинисати као наука о динамичким системима који сами себе организују, регулишу и стабилизују. У савременој политичкој науци кибернетика служи као анализа политичких система уз помоћ кибернетичких законитости. Кибернетика усмерава пажњу на две основне претпоставке: прва, да свака организација опстаје уз помоћ комуникације; и друга, да кибернетика означава потпуну динамику неког система при статистички променљивим уносом у исти.

СЛИКА 7: Кибернетички Улазно-Излазни систем

По кибернетичкој теорији система постоје три процеса самоконтроле неког система. Први представља способност проналажења циљева, тако да се не промени унутрашња структура. Други подразумева откривање проблема унутар система. Ова два креирају улазну компоненту система. Трећи ток чини могућност провере и селекције података, као и стварање накнадне информације као реакцију на улазни у облику излазне компоненте система. Комуникација између улазног и излазног понашања једног система успостављена је процесом повратне информације (фидбека) који служи самоочувању наставка процеса.

Средиште чини управљачка кутија у својству испуњења и уграђивања нове сврхе политичког система. То значи да се он саморегулише у циљу дистанцирања од старих појмова државе и моћи.

4.3 Теорија Дејвид Истона

Веровање канадско-америчког политиколога Д. Истона да теорија у политичким истраживањима не може бити доведена до генерализације, већ представља концептуалну анализу дошло је до потребе да се дефинишу јасне ознаке за одређивање кључних фактора (околина, повратни утицај), најопштији облик (разменски процес) и средишњи проблем (опстанак у свету сталних промена) политичког система. На идеји политичког система као издвојеног аспекта и главне јединице понашања њено основно обележје Истон одређује као ауторитарну алокацију вредности у оквиру једног друштва. То значи да политички систем представља релевантни систем одлучивања строге расподеле ресурса у којем се одлуке морају поштовати. Самоинтерес, традиција, осећај легалитета и сентимент легитимитета одржавају политички систем, због чега се наука о политици бави овим појмовима како би боље разумела како се доносе и извршавају ауторитативне одлуке.

На идејама Парсонове теорије о друштвеном систему и кибернетичке теорије система Истонов основни модел политичког система чини окружење, улаз (инпут), црна кутија, излаз (аутпут) и повратна спрега (фидбек).

СЛИКА 8: Модел политичког система према Д. Истону

Почећи од промена у свим друштвеним системима, од економских неприлика до културних промена, околина има утицај на политички систем. Притиском околине или неопходним унутрашњим променама политички систем се саморегулише како би опстао. Да би способност да се суочи са проблемима био истрајнији политички систем константно трансформише своју структуру и односе користећи се претходним одлукама и адекватним алатима за њено будуће регулисање. Основни инструмент тог одржавања представља улазно-излазни систем односа између политичког система и околине, којим он задовољава и очувава континуитет овог процеса.

Улаз (инпут) представља комплексан збир свих процеса, односа и институција путем којих утицаји друштва продиру у политички систем. Два главна инпута су захтеви, који откривају структуру политичког одлучивања и подршка, формација политичког консенсуса.

Захтеве чини широк круг услова и догађаја који настају у околини која је постављена од система економије, екологије, културе, личне и социјалне структуре. Истон захтеве категорише у четири групе: захтеви за алокацијом добара и услуга, захтеви за регулацијом понашања, захтеви за регулацијом политичке партипације и захтеви за политичком комуникацијом и информацијама. Шареноликост захтева се конкретизује регулаторима као што су политичке партије, интересне групе, групе за притисак и масмедији. Снажну улогу у обезбеђивању процеса ауторитране алокације игра утицај политичке културе. Како и у оквиру истог система постоји разноликост културних правила (услед етничких, класних и других припадности) политички систем регулише различитости обезбеђивањем централне политичке вредности и циљева (сагласност о основама) који одговарају на кључна питања политике. Та основна правила одређују се стилем и учесталашћу политичке партипације, од којих су главна два правца поставке: захтеви се испуњавају у зависности од степена политичког учешћа (више учесника, више могућности да се реше проблеми) и захтеви се испољавају у зависности од притиска на политичке представнике (решавање проблема није у директној сразмери са политичком партипацијом, већ снагом коју она има на актере политичког одлучивања)

Подршка је други главни инпут у којем се исказује отворена подршка акцији или лојалност политичкој партији. Постоје три домена подршке. Једно је подршка политичкој заједници у којем чланови заједнице колективно доприносе решавању проблема. Други је

подршка институционалног аспекта (уставна начела, начини на који се решавају захтеви) политичког система. Трећи је подршка влади и њеним конкретним акцијама у решавању сукоба.

Излаз представља обавезујуће и важеће акције и одлуке за читаво друштво. Истон тврди да не можемо формирати суштински процес којим политичари и ауторитети унутар политичког система одлучују, због чега претварање инпута у аутпуте посматрамо као црну кутију. Због тога се само види резултат одлука, а не процес како је до њих дошло.

Повратна спрега (фидбек) представља контробилан механизам који излазним параметром коригује улазни како би у даљем процесу давао задовољавајући аутпут. Овај део модела је најважнији, јер би иначе систем био лако поремећен од стране средине која би ослабила капацитет политичког система и довела до њеног самоуништења.

Како реметилачки фактори могу постати део процеса, од велике важности представља улога истраживачког новинарства у разјашњавању развоја и процеса политике. Комуникација између личности и политичког система је двосмерна. Политички систем путем представљања ваљаних решења и сарадње осигурава веће поверење појединца и његово заинтересовање за политику, што даје политичком систему већи степен легитимитета. Појединац личним ангажовањем, плаћањем пореза, донацијама или оснивањем фондација пружа помоћ процесу политичког система. Ова комуникација омогућава одржавање политичког система приликом промене владе и политике, јер постоји сталан осећај заједништва који обухвата најзначајније сфере друштва.

4.4 Теорија Габриел Алмонда

Структурарно-функционални модел политичког система америчког политиколога Г. Алмонда се ослања на модел политичког система Д. Истона и проширује га. Моделом Алмонд обухвата четири улазне функције и три излазне функције.

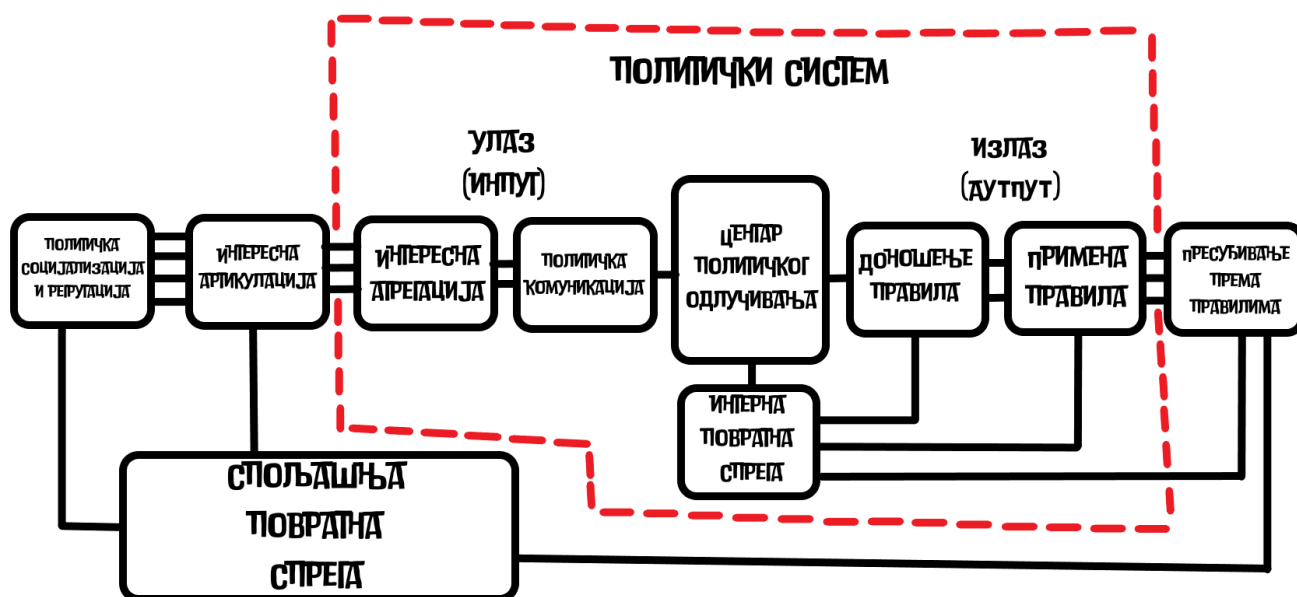
Инпут функције чине: политичка социјализација и регрутација (регрутовање појединца за политичку улогу у заједници), интересна артикулација (постављање захтева за политичком акцијом кроз интересне групе), интересна агрегација (повезивање интереса и претварање у употребиве предлоге кроз политичке партије) и политичка комуникација (формирање активног и зрелог бирачког тела за даље одлучивање; граница између околине и политичког система). Све ове улазне функције прате задати редослед.

Аутпут функцију чине: доношење правила (конверзија предлога политике у ауторитативна правила), примена правила (примена општих правила на посебне случајеве) и пресуђивање према правилима (просуђивање појединачних случајева према претходним правилима). Све ове излазне функције прате задати редослед.

У центру политичког одлучивања где долази до селективног претварања инпута у аутпуте се налази држава са својим законодавним, извршним и другим политичким институцијама. Модел нам даје две повратне спреге, интерни фидбек који саморегулише политички систем и спољашњи који одржава процес између инпута и аутпута. Спољашња повратна спрега пролази кроз биолошко, друштвено и међународно окружење, пре него што се реализује у улазним функцијама политичког система.

Услови за рад политичког система према Алмонду су следеће: екстрактивна способност (способност система да извуче материјалне и хумане ресурсе из околине), регулативна способност (способност контроле понашања појединца и групе с обзиром на предмет регулације, фреквенције и интензитета те границе толеранције), дистрибутивна способност (расподела добара и услуга), симболичка способност (симболички аутпут као што је изражавање достојанства, моћи, јединства и верности) и способност одговарања (фидбек у коме је активност политичких структура последица захтева околине).

БИОЛОШКО, ДРУШТВЕНО, МЕЂУНАРОДНО ОКРУЖЕЊЕ

СЛИКА 9: Модел политичког система према Г. Алмонд

5 Класификације савремених политичких система

Присуство различитих погледа размишљања праћених сажимањем огромне количине материјала ствара потешкоће да се у оквиру политичких система формира основни модел њихове идентификације. Због тога су у политичкој теорији и теорији државе веома честе класификације и типологије политичких система. Њихова сврха представља значајан корак у анализи, разумевању и објашњењу политичке стварности. То с једне стране подразумева њихово категорисање, а са друге стране нам помаже у истраживању специфичних проблема њиховог развоја.

У савременој политичкој науци постоје бројне класификације и типологије политичких система. Кроз поглавље ћемо покушати да објаснимо њихове карактеристике и удео у савременом друштву. Сваки појам ће бити праћен примерима политичких система који само у основи припадају истој класификацији, али су конкретизацијом својстава изразито различити.

5.1 ПРЕМА КЛАСИФИКАЦИЈИ

Класификација политичких система дели политичке системе према њиховим општим и једноставним особинама. Класификације се базирају на непреклапајућем бинарном облику разврставања политичких система.

Према карактеристици класификације политичких система делимо на: облик политичког режима (према традиционалној подели политичког система), облик владавине (према организацији шефа државе), облик државне власти (према хоризонталној организацији власти) и друге (унитарна - федеративна држава, социјална - правна држава).

5.1.1 Облици политичког режима

У традиционалној подели према политичким режимима, политички системи се деле на демократске и аутократске.

Демократију дефинишемо као политички систем, другим речима изванредан тип институционалног поретка за доношење до политичких, законских и административних одлука и због тога није у стању да буде циљ сама по себи, без обзира какве ће одлуке донети под датим историјским условима.

У традиционалној класификацији демократију делимо на непосредну (директно доношење одлука од стране народа), посредну (представничко тело које између избора делује уместо народа) и плебисцитарна демократија (директно одлучивање народа на организован делегатски начин). Додатно, постоји подела Д. Хелда на класичну (атинска, развојна и непосредна демократија) и савремену демократију.

Анализирајући облике демократије кроз начело оправданости (умерена једнакост), кључних карактеристика (својеврсна правичност којом се не би нарушавала отвореност и ефикасност економског и друштвеног живота) и општих услова (мере и степена у коме их требамо уважити: плурализам својине, аутономност цивилног друштва, слобода информисања) савремене демократије делимо на легалне демократије (нова десница) и партиципативне демократије (нова левица).

У савременој класификацији демократије разликујемо већински облик и консензусни (консоцијациони) облик демократије.

Главне одлике већинског модела демократије су: извршна власт у рукама једне партије, централизована влада (доминација кабинета), двопартијски систем (доминација две партије), већински (САД) или пропорционални (Шпанија) изборни систем, уставна флексибилност (одсуство судске контроле уставности) и централна банка у контроли извршне власти.

Консензусна демократија представља дељење извршне власти услед веће групне аутономије. То значи да се појединачне групе баве сопственим проблемима са могућношћу употребе вета, док сви пропорционално учествују у политичком одлучивању на извршном нивоу. Главне одлике консензусног облика демократије су: коалициона подела извршне власти, извршно-законодавни баланс у којој нема оставке владе, мултипартијски систем, пропорционална репрезентација, федерална и децентрализована држава (подељена власт

између централне владе и нижих јединица), дводомност, уставна ригидност (специјална правила или већине за промену устава), судска контрола и независност централне банке.

Подела на старе (тираније и деспотије) и модерне аутократије представља честу класификацију политичког режима “ауторитативног начина владања”. Модерне аутократије су диктатура, цезаризам и тоталитаризам.

Диктатура представља владавину концентрисану у рукама једне особе или једне групе која контролише сву власт без икаквих ограничења. Нелегитимним доласком на власт диктатуре карактеришу наметнута овлашћења која за циљ имају политичко стање у којем нема поделе власти. Опстанак диктатуре је остварен ширењем страха и опште сумње у којем се противници диктатуре сматрају државним непријатељима. Како се страх одржава мањком других ставова од владајућег, диктатура ради на укидању плурализма мишљења, сваког облика јавности и толерантног дијалога. Пример диктатуре је Венецуела.

Цезаризам карактерише неограничена самовоља диктатора који државу и поданике држи у сталној претњи ванредним стањем или производње околности (издајници, непријатељи) које захтева увођење ванредног стања. Цезаристички диктатор у екстремним облицима покушава да сачува власт “по сваку цену”. Тако он подгрева наду поданика обећавајући радове на великим пројектима који ће омогућити економску стабилност, задовољство и срећу свима. Такође се ослања на тајну полицију, која у савременом друштву представља разне групације ултра навијача и криминалаца. Пример цезаризма је Туркменистан.

Тоталитарни режим има више обележја који га одређују.

- Тоталитаризам шири овлашћења на контролу приватног живота поданика постављајући му режимски поглед на свет. Поданици морају прихватити владајућу идеологију уз радикално укидање постојећег и реализацију новог поретка.
- Постоји само једна масовна партија са јасно дефинисаним вођом. Језгро партије представља фанатизам и екстремизам идеологији и настоји придонети њеном свеопштем прихватању. Партија је хијерархијски и олигархијски структурирана.
- У пракси влада непрестани терор спроведен од тајне полиције. Терор је уперен против “видљивих непријатеља режима”, као и против произвољно одабраних друштвених група. Борба против непријатеља је услов без ког се не може одржати тоталитарна владавина, због чега тајна полиција представља инспиратора терористичких акција. Тајна полиција користи савремена научна сазнања како би што боље спровела “друштвену мисију”.
- Средства комуникације су под контролом владајућег режима.
- Оружане силе су у контроли вође.
- Влада култ личности вође, у којем је он у средишту система, где сваку одлуку доноси изнутра, а не с места које је изван или изнад система
- Преко бирократске координације раније независних делова друштва власт и контрола економије су централизоване.
- Умањивање појединца и поништавање грађанског субјективитета насупрот свемоћној тоталитарној држави, култура се претвара у пропаганду, а културна вредност у политичку робу.

Примери тоталитарних система су Нацистичка Немачка и Совјетски Савез.

5.1.2 Облици владавине

Према особинама које имају носиоци власти, начину доласка на власт и према односу власти и владара према грађанима политичке системе по облику владавине делимо на монархије и републике.

Монархија је дефинисана у ширем и ужем смислу. У ширем смислу монархија је такав облик владавине у коме основну власт врши један човек, а у ужем значењу монархија је облик владавине у коме функцију поглавара државе обавља једна личност која не подлеже правној и политичкој одговорности, која своју функцију врши доживотно и та функција је по правилу доживотна.

Монархије се деле на неограничене и ограничене. Новијим теоријским класификацијама неограничене монархије чине: деспотије, апсолутне монархије, аутократије и наследне монархије.

Ограничене монархије представљају системе у којима је суверена власт подељена између владара и органа који га лимитира. Разликујемо сталешке монархије (средњи век) и уставне монархије.

Монархије чија су овлашћења дефинисана и ограничена највишим правним актом (уставом или уставним законом) представљају уставне монархије. Оне могу бити парламентарне и дуалистичке монархије.

Претежно репрезентативни задаци и улога поглавара, у којој он влада, али влада и парламент врше функцију управљања представља основну одлику парламентарних монархија. Монарх је сведен на церемонијалне дужности потврђивање закона, именовање мандатара владе и распуштање парламента. Примери парламентарних монархија су Норвешка, Шведска и Шпанија.

Дуалистичка монархија представља уставну монархију у којој се извршна и законодавна делатност раздвајају. Док је законодавна у рукама парламента, управну власт контролише монарх. Монарх бира и отпушта министре. Пример дуалистичке монархије је Јапанско царство.

Појмом република означава се како облик државе, тако и начин власти. Тако правимо разлику између демократске републике у којој сувереност припада целом народу и аристократске републике у којој то почива само делу народа. Савремене републике се представљају као демократске републике. Услед модерне државне организације, неприхватање поковања наследне личности, начелних права и политичке уједначености републикански облик владавине је у савременом добу учесталији.

За савремену политичку теорију од великог су значаја поделе облика владавине засноване на дистрибуцији политичке моћи, односно начину успостављања односа између извршне и законодавне власти. Разликујемо три кључна “владавинска система” република: режим поделе власти (председнички систем), режим сарадње (баланса) власти (парламентарни систем) и режим конфузије или јединства власти (скупштински систем). Пример режима поделе власти је израз председничког система у САД. Пример режима сарадње власти је

парламентарни систем Француске (парламент и влада која лако може доћи до губитка поверења). Пример јединства власти је скупштински систем Швајцарске.

5.1.3 Облици државне власти

Сложен систем дужности и међусобних односа државне власти представља хоризонталну организацију власти. Разликујемо три основна типа државне власти: законодавну, извршну и судску власт. Њихов однос је регулисан уставом или уставним законом, а често и политичким обичајем.

Законодавна власт је тип државне власти који доноси, укида или мења законе и различите правне акте.

Извршна власт је тип државне власти који примењује и спроводи законе. Постоји више теорија о извршној власти: дуалистичка (извршна власт као управна и судска), тријалистичка (управна извршна власт), квадријалистичка (смењива извршно-политичка власт уз сталну извршну) и теорија Сун-Јат-Сена (теорија о пет власти: законодавна, судска, извршна и из ње испитна и контролна власт).

Судска власт је тип државне власти који доноси одлуку у споровима, кажњава за кршење правног поретка и бави питањима примене закона који су засебни у односу на извршну власт.

У зависности од поделе моћи између различитих органа државне власти разликујемо: систем поделе власти и систем јединства власти.

Реакције на свевлашће и концентрисану власт код једног државног органа временом су створиле потребу уграђивања механизма ограничавања, равнотеже и надзирања. Како се умерена владавина не би извргла у деспотизам систем поделе власти ради на идеји мешовите власти која се обуздава појавом система кочница и равнотежа. На организационо-техничком систему поделе хоризонталне власти савремени политички системи познаје: председничка, полупредседничка и парламентарна.

Председнички (президентијални) систем одликује строга подела власти између законодавне (легислативне), извршне (егзекутивне) и судске (јуридикативне) власти. Пример председничког система је САД. Председнички систем власти има неколико суштинских одлика.

Прво, председнички систем обележава уједињена функција шефа државе и шефа владе оличена у непосредно изабраном председнику републике. Председник сам успоставља администрацију са могућношћу именовања и разрешавања секретара ресора који не одговарају парламенту, већ директно председнику.

Друго, парламент представља носиоца законодавне власти и његова структура одређена је вертикалном организацијом власти. Главно овлашћење парламента је доношење закона - легислативна власт.

Треће, не постоји механизам међусобног угрожавања делова власти. То значи да парламент не може уклонити позицију председника, а председник не може распустити парламент. Треба разликовати позицију председника републике, са самом личношћу председника за коју парламент има овлашћење подизања поступка против (импичмент) и каснијег разрешења, уколико се утврди неуставно деловање председника.

Четврто, председник нема право на законодавну иницијативу. Законодавни програм представља агенду коју председник сваке године износи пред парламентом као план за његов даљи рад. Због свега тога, председник има на располагању суспензивни и џепни вето на све законе и одлуке које парламент донесе.

Пето, строга подела послова значи да судска власт припада судовима који прате и обављају функцију у складу са начелима самосталности и независности. Највиша судска структура припада Врховном суду, чије је овлашћење испитивање уставних аката које доноси парламент. Нижи судови су у обавези да се придржавају пресуда виших, чиме се остварује практична снага деловања закона и ограничава моћ законодавне власти у односу на друге.

Шесто, кочнице и равнотеже се заснивају на начелу међузависности носилаца тих функција путем координације.

Полупредседнички (семипрезиденцијални) систем одликује подела између законодавне, извршне и судске власти са специфичностима у међусобном деловању кочница и равнотежа између законодавне и извршне власти. Примери полупредседничког система су Србија и Француска. Полупредседнички систем власти има неколико основних обележја.

- Полупредседнички систем обележава поделу извршне власти, где је егzekутива смештена како код председника, тако и код владе. Председник се бира на непосредним изборима. Та околност му даје већи легитимитет од председника у президенцијалном систему, услед чињенице да нема непосредног контролора своје функције, јер влада представља централни орган извршне власти, што је подлеже провери парламента и јавности. Због тога су многобројни случајеви опструкције надлежности од стране председника у полупредседничком систему.
- Председник може изнети на референдум сваки владин предлог закона. Такође, на предлог председника владе и чланова парламента може да иницира амандман на Устав.
- Председник (често церемонијално) именује и разрешава дужности председника владе.
- Председник (често церемонијално) председава Министарском савету.
- Председник проглашава законе.
- Председник на образложеној сугестији владе може распустити Народну скупштину.

Парламентарни систем (парламентаризам) је посебан облик организације власти заснован на подели власти између парламента и владе. Пример парламентарног система је Велика Британија. Парламентарни систем власти има неколико основних обележја.

Прво, извршна власт је подељена између монарха или председника (суверенитет, формална и протоколна) и владе (владавина, суштинска и разуђена). Парламентаризам разликује неколико профила владе: кабинетска влада, канцеларска влада, коалициона влада, концентрациона влада, парламентарна влада, експертска влада и мањинска влада.

Друго, парламент бира владу. Влада мора имати подршку парламента за опстанак, иначе не може обављати своја овлашћења. Парламент има контролну улогу над владом, где влада за свој рад одговара парламенту.

Треће, влада има право да поднесе оставку, затражи гласање о поверењу и своме распуштању од стране парламента. То може утицати на рад и састав парламента и тако

регулише њено опхођење са владом. Због тога су у парламентарним системима владе стабилније у односу на оне у полупредседничким.

Четврто, рад парламента се одвија у заседањима (сталним или повременим), радним телима (комитети), посланичким групама (политичке партије) и пленарним заседњима (конференције). Овлашћења парламента укључују уставотворна (доношење или ревизија устава), законодавна (доношење уставних закона, органских закона, финансијских закона и других по уобичајеном поступку), овлашћења везана за контролу рада владе (посланичка питања, интерпелација, гласање о поверењу, буџетско право парламент, парламентарна истрага и премапотпис) и овлашћења везана за изборе (унутарпарламентарне изборе и изборе органа власти). Поред општих правних аката парламент може доносити појединачне правне акте (одлуке, закључке) и политичке акте (декларације, резолуције).

Пето, кочнице и равнотеже се заснивају на начелу међузависности носилаца тих функција путем интеграције, где је влада зависна од парламента, али има јак утицај на исти.

Супротан систему поделе власти стоји скупштински или конвентски систем јединства власти. Јединство власти ставља фокус на успостављање и уређивање односа између носиоца различитих функција власти. Политичка теорија познаје апсолутни (један исти орган обавља све функције) и релативни (сваку функцију врши посебан орган који је у склопу надмоћног органа којем је подређен) облик јединства власти. Пример система јединства власти је Швајцарска. Скупштински систем има неколико основних обележја.

- Скупштина представља централно и доминантно место доношења одлука. Чланови скупштине су непосредно изабрани. Скупштина има могућност да врши друге државне функције.
- Носиоци других функција власти не могу се мешати у рад законодавног органа.
- Скупштина бира извршну и судску власт. Такође скупштина може да разрешава егzekутивну власт за незаконит и нецелисходан рад.
- Извршни органи не могу утицати на рад скупштине, док су они сами одговарају истој.

5.2 ПРЕМА ТИПОЛОГИЈИ

Типологија политичког система има за циљ узимање сложених својстава друштвеног система које у свим основним аспектима изражавају сам политички систем. То подразумева обликовање историјских, културолошких и привредних фактора у типове. Тип представља сложену конструкцију појмова поједностављених у обележја истог. Тако, на припер, политички системи могу имати као заједничку особину демократск процес, али су разлике у одликама такве да припадају различитим типовима. Тиме типологија тежи истицању идеалних карактеристика зарад разликовања типова политичких система.

У савременој политичкој науци и политици постоји више типологија политичких система. Најпознатије и најзначајније су: Типологија Дирк Берг - Шлосера, типологија Клаус фон Бајмеа, типологија Томас Ботомора и типологија Ендру Хејвуда.

5.2.1 Типологије научника

Типологија политичких система немачког политиколога Д. Б. - Шлосера разликује: савремене “традиционалне” системе, статичке олигархије, модернизујуће олигархије, преторијанске системе, мобилизујуће системе, васпитне демократије, фашистичке системе, комунистичке системе, парламентарно-демократске системе.

Типологија политичких система немачког политиколога К. ф. Бајмеа разликује: демократије, анократије, ауторитарне режиме. Фокус поделе је стављен на транзиционе системе које је Бајме изучавао.

СЛИКА 10: Подела политичких система према К. ф. Бајмеу

Типологија политичких система британског марксистичког социолога Т. Бтомора разликује: примитивна друштва, градове-државе, империје развијене око државе-града, азијске државе са централизованом бирократијом, државе нације, империје развијене око државе-нације.

5.2.2 Ендру Хејвуд

Типологија политичких система британског политиколога Ендру Хејвуда разликује: западне полиархије, нове демократије, источноазијске режиме, исламске теократије, војне режиме.

Његова типологија је специфична по томе што постојеће системе класификује узимајући у обзир културе и привредне, а не само формално политичке чиниоце.

Западне полиархије представљају реалну либералну, представничку и парламентарну демократију. То подразумева толеранцију, као и конкурентност између свих учесника. Полиархија (владавина многих) је очувана подстицајем учешћа у изборном систему на којем грађани изражавају своје опредељење за поједине странке и кандидате и поступак којим се ти гласови претварају у места у парламенту. Примери западних полиархија су Велика Британија, Француска, Италија.

Нове демократије су карактеристичне за политичке системе транзиције у којима је недовршен процес демократске консолидације. У пракси упоредно постојање елемената старог и новог система ствара многе проблеме, који за последицу могу створити стање хибридног система. Примери нових демократија су Србија, Пољска, Мађарска

Услед одређених културних вредности (склад, хармонија, дисциплина и ауторитет) Источноазијски режими су упркос вишестраначја склони патријархалном односу према државној власти. Карактеришу их економски раст, ауторитарна модернизација, мање слободе и права појединца. Примери источноазијских режима су Сингапур, Јапан, Јужна Кореја.

Основна одлика исламске теократије представља снажан утицај ислама на свакодневни и политички живот. Религијски систем идеја, уверења, ставова и понашања, као и начин живота дају печат политичком систему. Тако, на пример, у Ирану, поред парламента постоји строга обавеза праћења шеријатског права. Супротност овом друштвеном систему представља западни друштвени систем секуларизма. Примери исламских теократија су Иран, Малдиви, Саудијска Арабија.

Непосредном улогом оружаних снага војни режими се одржавају у власти. Војни режими обухватају суспензију ранијих уставних и политичких права, као и манипулацију колективним осећањем коришћењем војне силе. У зависности од тога да ли врховну власт има више људи или појединаца, ови режими се деле на војне хунте или војне диктатуре. Пример војног режима је Авганистан.

6 ЗАКЉУЧАК

Проблем политичког система који увиђам лежи у његовој малверзацији и том утицају на околину. Спознаја главних карактеристика и односа који постоје представљају формуле које харизматски тип личности користи како би као резултат приграбио моћ за себе. Сувише је танка граница између науке и злоупотребе, где, на пример, модерне аутократије свесне да политички систем гарантује постојање изборног процеса сагледавају њен концепт и траже пропусте који би им дали на опстанку, што се огледа у већим ограничењима гласања и чији резултат (победа на изборима) даје легитимитет диктаторској владавини. Иако је крајња поента политичког система да се саморегулише приликом открића ових проневера, то претходи разарању друштва које се огледа у преобликовању њене политичке културе. То значи да се заједница окреће против кључних нерегуларности политичког система, али задржава атмосферу тог времена. Налазим да се због тога значајнији кораци ка јавном добру политичког система у савременом друштву могу дешавати само у временима узурпације, који су последица политичке културе средине и њене тенденције да бира ауторитативну власт.

Политички систем у савременом друштву тренутно има облик квантног посматрања. Како не можемо поставити једну основу порекла, остаје нам да анализирамо појединачне делове више политичких система, који ће открићем централног појма (то јест исправком начина понашања) утицати на промену остатка конструкције. Због експоненцијалног раста технологије, глобалног стапања културе и брзине преноса информација верујем да идемо ка томе да формулишемо комплексније једначине које ће дати увид у интензитет тих промена, циљане структуре над којима се утиче, као и разоткривање фактора због којих долази до промене. То не значи да ће свако деловање имати исти исход, али подразумева да ћемо знати све о самом процесу и имати препознатљиве резултате. Пример тога се огледа у проценама јавног мњења током изборне сезоне са којима можемо разумети како ће се политичка власт опходити са њеним даљим одлукама.

У овом раду наведена историја, теорије, основе, принципи и класификације су само скроман, али веома битан увод у политичке системе и политичку науку које постепено из сагледавања друштва постају применљиве дисциплине на исто. Та ненадмашна вредност социологије је постала центар мојег интересовања, због чега сам захвалан што сам имао могућност да обрадим ову тему. Адекватна за тренутни период великих промена она ми је дала идеје локалне самоуправе, кочница и равнотежа, примене закона у зависности од политичке културе и моћи брзе са којима се надам да ћу у даљем школовању имати прилику експериментисања над савременим политичким системима.

7 ЛИТЕРАТУРА

- 1 Радивој Степанов, Увод у политику и политички систем, Нови Сад, 2008. године
- 2 Владимир Вулетић, Социологија - Уџбеник за четврти разред гимназије и трећи разред средњих стручних школа, Београд, 2015. године
- 3 Милан Матић, Милан Подунавац, Политички систем - теорије и принципи, Београд, 1997. године
- 4 Владимир Првуловић, Компаративни политички системи, Београд, 2002. године
- 5 Јован Ђорђевић, Владимир Килибарда, Политички систем - општа теорија политичког система и политике, Београд, 1988. године